

Agentschap NL
Ministerie van Binnenlandse Zaken en
Koninkrijksrelaties

Informatieblad wijkondernemingen

Oriëntatie op rechtsvormen

Wijkondernemingen staan in de schijnwerpers. Er lijkt een beweging gaande van bewoners die collectief in hun wijk of dorp zelf initiatief nemen. Dit kan zich uiten in diverse vormen: zorgcoöperaties, beheer en exploitatie van dorps- of buurthuizen, of wijkondernemingen die zelf wind- of zonneenergie opwekken. Deze wijkondernemingen zijn vaak, maar niet uitsluitend, actief op het gebied waar de afgelopen decennia instituties als overheden, woningcorporaties en maatschappelijke instellingen het werk deden. Als bewonersgroepen zélf het initiatief nemen, uitvoeren of het beheer doen, komt er op een zeker moment de afweging om een formele organisatie op te richten. Daarbij hoort de keuze voor een rechtsvorm. Dit informatieblad ondersteunt deze bewonersgroepen bij het zoeken naar een geschikte rechtsvorm.

Allereerst introduceren we eerst de meest gebruikte rechtsvormen. Vervolgens beschrijven we de belangrijkste afwegingen, die bij de keuze van een rechtsvorm een rol spelen binnen wijkondernemingen. Deze informatie is beschreven aan de hand van de ervaringen van drie wijkondernemingen: Multifunctioneel Centrum Oostwold, Duurzaam Hoonhorst en buurthuis De Meevaart in Amsterdam – zie aparte kaders. Daarna geven we in het onderdeel “Overzicht rechtsvormen” de meer juridische informatie.

Introductie rechtsvormen

De voor wijkondernemingen meest in aanmerking komende rechtsvormen laten zich als volgt typeren:

- vereniging: richt zich op sociale activiteiten, dient het groepsbelang van haar eigen leden en kent democratische besluitvorming; de algemene ledenvergadering (ALV) is het hoogste orgaan.
- vereniging met beperkte rechtsbevoegdheid: een eenvoudige, zonder notaris op te richten variant, waarbij i.t.t. de gewone vereniging bestuursleden aansprakelijk zijn.
- stichting: dient een maatschappelijk doel, het bestuur beslist en kan slagvaardig opereren; de stichting kent geen leden, eventueel wel aangesloten (bijv. donateurs).
- coöperatie: een vereniging die een gezamenlijke onderneming drijft met democratische besluitvorming, de winst komt ten goede aan de leden.
- BV: commerciële onderneming, slagvaardig, winst gaat naar aandeelhouder(s).

De keuze voor een van deze vormen bepaalt de mogelijkheden. Zo zullen veel fondsen met een maatschappelijk doel (Oranjefonds, VSB) in beginsel niet doneren aan een BV of coöperatie. Immers, beiden 'streven naar winst'. Een vereniging met beperkte rechtsbevoegdheid komt doorgaans wel in aanmerking, evenals een gewone vereniging en een stichting. In het informatieblad giften/leningen/ledenaandelen van het Ministerie van BZK vind je meer informatie over een aantal specifieke financieringswijzen voor maatschappelijk initiatieven

'Rechtspersoon' is een juridisch erkende organisatie die kan handelen als een zelfstandig persoon: bezittingen en schulden hebben, contracten afsluiten en rechtszaken aanspannen of gedagvaard worden.

'Rechtsvorm' is hoe de organisatie juridisch is gedefinieerd. Dat betreft de onderdelen binnen de organisatie (bestuur, directie, ledenraad, etc.) Voorts de interne zeggenschapsverhoudingen, de vertegenwoordigingsbevoegdheid naar buiten en de aansprakelijkheid.

Bruikbare rechtsvormen voor bewoners zijn 'vereniging', 'stichting', 'coöperatie' en 'besloten vennootschap' (BV). Deze vier rechtsvormen zijn tegelijk ook zelfstandig rechtspersoon. Dat geldt niet voor alle rechtsvormen.

Zie het overzicht verderop.

In afwijking van deze algemene indeling kan je de zaken statutair zo regelen, dat de rechtsvormen in hun functioneren dicht bij elkaar komen. Zo zijn in Oostwold alle 22 verenigingen vertegenwoordigd in het algemeen bestuur van de Stichting Dorpshuis. Deze stichting functioneert daardoor

feitelijk als een vereniging.

Je kan een stichting ook democratischer maken door het instellen van een adviesraad, die het bestuur adviseert. De onderwerpen waarover en wanneer het bestuur van een advies mag afwijken, kan je in de statuten regelen. In plaats van leden kan de stichting werken met donateurs. En donateurs kunnen in de adviesraad verkozen worden.

Een vereniging op haar beurt kan slagvaardiger worden in de besluitvorming door niet ieder lid op te nemen in de algemene ledenvergadering. Deze wordt dan een ledenraad, bestaande uit vertegenwoordigers die door de gewone leden zijn gekozen. Grote verenigingen hanteren dit model. Daarnaast kan je zo veel mogelijk zaken waar de algemene ledenvergadering over gaat, delegeren aan het bestuur. Daarmee verhoog je ook de slagvaardigheid.

In het selectieschema benoemen we deze tussenvormen als 'democratische stichting' en 'slagvaardige vereniging'.

In Oostwold stelde de voorzitter van de Stichting Dorpshuis voor om de nieuwe winkel een coöperatieve rechtsvorm te geven. "Om het gemeenschappelijk belang ervan uit te dragen en iedereen eraan te binden." De klanten worden lid. De coöperatie als rechtsvorm heeft in dit plattelandsgedebied sowieso nog een imago van "samen sterk in barre tijden". Het voorstel van de voorzitter werd dan ook met een staande ovatie begroet. Ook kleefte aan de coöperatie een sociaal imago. Immers, de winst komt alle leden ten goede. Reden waarom ook niemand opkijkt dat de winkel hoofdzakelijk draait op vrijwilligers. En dat een Stichting voor verstandelijk gehandicapten bijdraagt doordat de winkel twee beschermde werkplekken biedt. En uiteraard betrekken de verenigingen die bijeen komen in hetzelfde gebouw hun drank en versnaperingen rechtstreeks uit de winkelvoorraad. Zo kan met een beetje creativiteit een volwaardige supermarkt renderen in een klein dorp.

De drie initiatiefnemers van Duurzaam Hoonhorst 2050 kozen na het toekennen van de prijs van 1,5 mln. al gauw voor de stichting als rechtsvorm. De provincie had als voorwaarde gesteld dat het bedrag binnen 3 jaar zou zijn uitgegeven. De grootste zorg van de initiatiefnemers was daarom snel en slagvaardig te kunnen opereren. Wel zijn gelijk vier nieuwe bestuursleden vanuit het dorp aangetrokken, waardoor draagvlak en deskundigheid werden aangeboord. Als voordeel werd ook gezien dat hierdoor de bestaande verhoudingen binnen de dorpsvereniging konden ontstegen.

Afwegingen bij de keuze van rechtsvorm

Nog even géén (of beperkte) rechtsvorm

Vaak ontstaat de noodzaak tot het aangaan van een formele organisatie met een eigen rechtspersoon en een bepaalde rechtsvorm door druk of voorwaarden van buitenaf. Maar soms staat je hoofd (nog) niet naar al dat ingewikkelde gedoe, vele papierwerk en saai vergaderingen. Bedenk dan dat je bepaalde eisen van buitenaf ook anders kunt opvangen. Dat voorkomt dat je als organisatie een rechtspersoon moet worden. Of het maakt dat je voor een eenvoudiger rechtsvorm kunt kiezen. We geven enkele voorbeelden.

- Het fonds/de gemeente neemt alléén (subsidie)aanvragen van (niet particuliere) rechtspersonen in behandeling
Je kan een bevriende stichting vragen formeel afzender te zijn en het geld via haar rekening laten lopen. Je kan jezelf dan presenteren als ‘project van de stichting’. Maak wel goede afspraken met de stichting, om te voorkomen dat de stichting allerlei voorwaarden stelt waardoor je weer een deel van de regie kwijtraakt.
- *Je kan een budget krijgen om dat naar eigen inzicht te besteden in de wijk*
In plaats van geld op een eigen rekening kan de gevende organisatie (gemeente, corporatie, etc.) kassier blijven. De bewoners geven deze kassier dan opdracht aan wie welk bedrag betaald moet worden.
- *Je kan een pand voor een symbolische bedrag kopen*
Stuur aan op een gebruiksovereenkomst ‘om niet’ (geen huur), met alleen een vergoeding voor de aan het pand verbonden kosten (OZB, waterschap etc.) die de eigenaar blijft betalen. Bewoners kunnen wel zelf het (klein) onderhoud verzorgen.
- *Er gaat personeel in loondienst voor je organisatie werken*
In veel steden bestaat een zogenaamd werkgeversinstituut dat mensen in dienst neemt en detacheert bij projecten. Je betaalt dat instituut. Wel moet geregeld worden wie bij de eigen organisatie dat personeel gaat aansturen en begeleiden. Het kan zijn dat het instituut bepaalde eisen stelt i.v.m. Arbeidwetgeving. Alternatief is het werken met uitzendkrachten (duurder) of werken met freelancers (goedkoper). Bij de laatste moet er, evenals bij ZZP-ers, aan allerlei criteria worden voldaan. Anders loop je het risico van een naheffing voor loonbelasting.

- *Werkzaamheden met een hoog risico van aansprakelijkheid*
In plaats van indekken met een formele rechtspersoon en aansprakelijkheidsverzekering, kan het handiger zijn om een professional in te huren. Mogelijk kan je zelf nog daarbij ondersteunende werkzaamheden verrichten om de prijs laag te houden.

In de meeste gevallen loop je al wel tegen de wenselijkheid aan om een eigen rechtspersoon te vormen. Maar door op deze manier je eigen verantwoordelijkheid te beperken, kan je volstaan met een ‘vereniging met beperkte rechtsbevoegdheid’.

Een nog andere insteek is de volgende. De Meevaart in Amsterdam, een van de voorbeeld bedrijven, geeft aan voorlopig vooral als ‘community’ te willen opereren. Ze omschrijft een ‘community’ als:

een netwerk van bewonersinitiatieven, buurtorganisaties, professionele organisaties en ‘losse’ actieve bewoners die vanuit hun eigen kracht met elkaar, maar soms ook onafhankelijk van elkaar, denken en werken aan buurtactiviteiten die zij waardevol vinden. De kern van een community is dat deze open, vitaal, creatief en solidair is, waarbij de mensen uit de buurt de dragende kracht zijn.

Transparantie en open communicatie is een voorwaarde. Je peilt je eigen ideeën bij anderen en werft medestanders, of je sluit je aan bij anderen. Er moeten regelmatig bijeenkomsten zijn om gedeelde waarden en doelen te bevestigen. In deze buurt zijn vele (semi-)professionals actief (instellingen, ZZP-ers, kleine bedrijven) die zich in leeglooptijd (‘passie-uren’) inzetten voor gezamenlijke taken. Of men ruilt diensten onderling uit. In een voldoende grote community zijn altijd wel partijen aanwezig die (semi-) professioneel verantwoordelijkheid willen nemen voor bepaalde zaken. Dat houdt de noodzaak voor de community om een formele organisatie te worden met eigen rechtspersoon klein. Sterker nog, streven naar zo’n rechtspersoon kan de bestaande dynamiek verstoren en averechts werken. Bijv. omdat bepaalde partijen dan formeel zeggenschap gaan claimen, waar anderen het niet mee eens zijn.

Het bestuur van (de als tijdelijk bedoelde) Stichting Meevaart Ontwikkelgroep was zich bewust van de oneigenlijke start. De deelraad bezuinigt op welzijnswerk en wil de nieuw verbouwde accommodatie door bewoners laten exploiteren. “Is het bij aanvang niet echt een bewonersinitiatief, dan wordt het moeilijk om dat er alsnog van te maken. Met als gevaar dat het stichtingsbestuur klem komt te zitten tussen voorwaarden van de deelraad en wensen van bewonersgroepen, die zich als een eisende partij gaan manifesteren.” Het bestuur heeft zich daarom vanaf het begin als kwartiermakers opgesteld. En aangekondigd dat de stichting t.z.t. weer zal worden opgeheven, of omgevormd met een nieuw bestuur. Tegenover de deelraad werd vaak gezegd: “Dat bepalen wij niet, daar gaan de gezamenlijke bewonersgroepen over.” De behoefte aan ruimte bij bewonersgroepen was zo groot, dat men ondanks de nodige scepsis zich toch in het proces stortte om samen naar breed gedragen oplossingen te zoeken. Het stichtingsbestuur initieerde en zorgde voor coördinatie van dat proces.

Draagvlak en zeggenschap

Verreweg de grootste uitdaging voor wijkondernemingen is om te zorgen dat de bewoners het als hun eigen organisatie kunnen (blijven) zien. Allereerst is belangrijk dat de bewonersgroep de noodzaak om een rechtsvorm aan te nemen ook deelt. Ook als de achterban weinig interesse toont voor deze kwestie, ‘maar het wel moet doorgaan’, moet je blijven communiceren over wat je aan het doen bent. En organiseer minimaal een commentaaronde over de voorgestelde hoofdlijnen van de organisatie, alvorens een definitief besluit te nemen. De concept-statuten maak je openbaar voor de enkeling die zich erin wil verdiepen. En bovenal omdat je niets te verbergen hebt. Een initiatiefgroep die te ver voor de troepen uitloopt, wordt door de achterban eerder gezien als de andere partij. Bewoners nemen dan een vragende of klagende positie in: “jullie moeten ervoor zorgen dat ...” Terwijl je juist wilt bereiken dat het ‘medeproducenten’ worden die spontaan zeggen: “Dat doe ik dan wel ...”

Voor de achterban heeft een verenigingsvorm in beginsel meer mobiliserende werking dan een stichting. Een regelmatig beroep op ‘komen meebeslissen’ houdt bewoners betrokken. Maar mobiliseren kan je ook op andere wijze.

Afhankelijk van de bewonerssamenstelling in de buurt is het soms moeilijk mensen aan het vergaderen te krijgen. Zij zetten zich liever in voor praktische klussen. In dat geval verdient de stichtingsvorm wellicht de voorkeur. Maar richt deze dan wel zo democratisch mogelijk in. Bijvoorbeeld door een adviesraad voor het bestuur in te stellen. En bovenal, blijf

altijd open staan voor signalen vanuit de buurt. Je verschuilen achter formele procedures is het slechtste wat je kunt doen. Je verliest dan het vertrouwen. Wil je het ondernemings-karakter duidelijk uitdragen, dan kom je bij de coöperatie of de BV uit. Als je daarbij betrokkenheid en medezeggenschap belangrijk vindt, kies je voor de coöperatie. Het mobiliseren van leden/bewoners zal makkelijker gaan naarmate een groter eigenbelang in het geding is. Maar ook hier zijn bewoners die wel willen meewerken en mee profiteren, maar niet zo nodig hoeven meebesturen.

Hierop kan je ook weer slim inspelen. Bijvoorbeeld: als het personeel in de coöperatieve winkel goed luistert naar opmerkingen van de klanten (leden) en dat doorgeeft aan het bestuur, zijn er weinig vergaderingen nodig. Met andere woorden, je kunt inbreng van betrokkenen bij de besluitvorming ook organiseren buiten de formele kanalen om.

In geval van een BV kan je bewonersbetrokkenheid tot uitdrukking brengen door hen aandeelhouder te maken. Zoals de stichting qua beeldvorming minder uitnodigend is voor de achterban dan een vereniging, geldt dat voor een BV ten opzichte van een cooperatie. Maar ook hier kan je door de statutaire inrichting, transparant handelen en goed communiceren deze achterstand compenseren.

“Als Stichting Dorpshuis een prijs krijgt toegekend, gaan we dat wel met het hele dorp vieren, niet alleen met het bestuur.”

Ondernemen en belasting

‘Ondernemen’ doe je als er sprake is van ‘organisatie van arbeid en kapitaal’, ‘deelname aan het economisch verkeer’ en een ‘winststreven’ (of feitelijke overschotten). Zo omschreven drijf je al gauw een onderneming. In de praktijk bepaalt de belastingdienst of er sprake is van ondernemerschap. Het gaat dan om de belastingen die voor een onderneming kenmerkend zijn: vennootschapsbelasting (winstbelasting of Vpb) en omzetbelasting (BTW). De criteria voor deze belastingplicht zijn ook nog eens verschillend.

Een vereniging of stichting is belastingplichtig voor Vpb indien en voor zover ze een onderneming drijft. Ze is echter vrijgesteld van Vpb als het behartigen van het ‘maatschappelijk doel’ (stichting) of ‘sociaal belang’ (vereniging) duidelijk op de voorgrond staat. En als (alleen voor vereniging) de winst slechts behaald is met inzet van vrijwilligers of laagbetaalden. En als de winst (voor vereniging en stichting) niet meer is dan €15.000,- (jaargemiddelde). En als die winst weer wordt gebruikt voor eigen doel of andere vrijgestelde vereniging of stichting. Aan al deze voorwaarden moet zijn voldaan.

Het deel van de activiteiten dat wordt uitgevoerd met overheidssubsidie, valt in beginsel buiten de onderneming. (Dit is slechts een schets op hoofdlijnen. Zie verder ondergenoemde gids.)

BTW-plicht ontstaat al als er sprake is van ondernemen (zie te alinea), maar óók zonder dat sprake is van winststreven. Het gaat om leveren van prestaties waarvoor betaald wordt. Tegelijk zijn er soorten instellingen en soorten activiteiten die vrijgesteld zijn. Voor vrijgestelde instellingen zijn bepaalde activiteiten weer van die vrijstelling uitgezonderd. Een subsidieverstrekking is doorgaans vrij van BTW. Het voert te ver om hierop nader in te gaan.

Een handzame gids hierover is te downloaden van internet. VWGNijhof Accountant en Belastingadviseurs: “Belastingheffing van Stichting en Vereniging”. Zie ‘bronnen’.

Loonbelasting valt buiten dit bestek. Als je personeel in dienst hebt, ben je hiervoor altijd belastingplichtig, ook als je voor de fiscus geen onderneming drijft. Een feitelijke onderneming kan schuil gaan achter alle genoemde rechtsvormen. Voor een coöperatie, BV en NV veronderstelt de belastingdienst sowieso een onderneming. Bij vereniging en stichting hangt het af van verschillende criteria en gaat het om een complexe beoordeling (zie kader). Als je een vereniging of stichting registreert bij de Kamer van Koophandel, krijg je na enige tijd een vragenformulier van de fiscus. Daarmee beoordeelt ze of je belastingplichtig bent voor Vpb, BTW en/of loonbelasting.

De activiteiten die plaats vinden in een wijkonderneming verschillen nogal naar aard, omvang, omzet en winst. Zaken zoals groenonderhoud en schoonmaak kunnen zich vertalen in omzet, waarmee arbeidskrachten worden betaald of vrijwilligers een vergoeding krijgen. Of een speelplek in de buurt mee wordt bekostigd. Maar het kan zich ook vertalen in korting op de servicekosten/huur van de woningcorporatie.

Je kan er nadrukkelijk voor kiezen om zoveel mogelijk in natura en uitruil van diensten te regelen en binnen vrijstellingsgrenzen van de belasting te blijven. Dit beperkt de administratieve verplichtingen aanzienlijk. Let wel op de grenzen die hieraan gesteld worden. Voor het in geld uit te drukken individuele voordeel kan je de maatstaf van de ‘vrijwilligersregeling’ hanteren: max. €4,50 per uur (€2,50 beneden 23 jaar) én max. €150,- per maand én max. €1500,- per jaar (aan alle drie moet worden voldaan). Deze vrijstelling van loonbelasting mag je alleen toepassen als de wijkonderneming niet is onderworpen aan de vennootschapsbelasting. Dit kan daarom alleen als je voor vereniging of stichting als rechtsvorm kiest.

Uit oogpunt van transparantie is het volgende te overwegen. Als je voldoet aan de criteria voor vennootschapsbelasting (of binnen 1 á 2 jaar zult gaan voldoen) en naar winst streeft, kies dan ook voor een ondernemingsrechtsvorm: een coöperatie of een BV. Indien je over de jaren heen soms wel en soms niet aan de criteria voldoet en liever het sociale of maatschappelijke doel uitdraagt, kies je voor vereniging of stichting.

Gecombineerde rechtsvormen

Een combinatie van rechtspersonen en rechtsvormen kan een oplossing zijn om verschillende belangen, risico's en wettelijke of fiscale verplichtingen gescheiden te houden. Wel is het zaak dat het geheel in onderlinge afstemming functioneert. Door vertegenwoordiging in het bestuur kan je verbindingen leggen. In plaats van vertegenwoordiging in het bestuur kan het ook gaan om deelname in een adviesraad met bepaalde omschreven taken en bevoegdheden. Of deelname in een raad van toezicht dan wel raad van commissarissen. Ook kan je verbindingen leggen door besluitvormingsprocedures op te nemen in wederzijdse statuten. Of door het aangaan van overeenkomsten. Zie kaders met voorbeelden.

In Oostwold is sprake van verschillende en verbonden rechtspersonen. Alle verenigingen die gebruik maken van het multifunctionele centrum hebben een zetel in het algemeen bestuur van Stichting Dorpshuis Oostwold die het gebouw exploiteert. Een deel van het centrum wordt verhuurd aan de coöperatieve supermarkt. Een bestuurslid van de stichting zit ook in het coöperatiebestuur. Het centrum is gebouwd met geld van de gemeente en van de stichting. Beide zijn voor een deel eigenaar en vormen een VVE (vereniging van eigenaren) die zorgt voor het onderhoud.

Een wijkonderneming kan onderscheid maken tussen commerciële activiteiten (apart in een BV ondergebracht) en de maatschappelijke (in een stichting of vereniging). Als deze laatste voldoet aan de criteria voor 'Algemeen Nut Beogende Instelling' (zie overzicht rechtsvormen), kan de BV winst fiscaal vrijgesteld als gift doorgeven aan de stichting.

Behalve fiscale faciliteiten kan ook de invulling van zeggenschap reden zijn om te kiezen voor gecombineerde rechtsvormen. Zo kan een vereniging (democratische betrokkenheid) aandeelhouder zijn van een wijkonderneming in BV-vorm.

Een kunstenaarsgroep exploiteert een oud schoolgebouw met een beheerstichting. Er is een gezaghebbende externe voorzitter aangetrokken, die op goede voet staat met gemeentebestuur en banken.

Voor het gebruik van de ateliers met gemeenschappelijke werkplaats is een coöperatie opgericht. De leden kunstenaars nemen daarin deel als ZZP-er. Het gebruik van ruimten, materiaal en gereedschap en aanschaf ervan wordt zo samen geregeld. De coöperatie huurt de ruimten van de stichting.

Ongeveer de helft van de kunstenaars vormt tevens een woongroep in een afgescheiden deel van het gebouw, waaraan ook niet kunstenaars deelnemen. Daarvoor is een woonvereniging opgericht. Die regelt het wonen in groepsverband en huurt de woonruimten.

Zowel de coöperatie als de woonvereniging vaardigen drie bestuursleden af naar de beheerstichting. Als de belangen van de ateliers en het wonen botsen, is de stem van de externe voorzitter bepalend.

In de oude gymzaal is een expositieruimte met bar en podium waar tevens evenementen en concerten plaats vinden. Dit wordt gerund door een voormalige horeca exploitant. Zij is zelfstandig ondernemer. Ze vormt een commanditaire vennootschap (CV) met de coöperatie. Deze is 'stille vennoot' en heeft kapitaal ingebracht in de vorm van inrichting en inventaris door de kunstenaars, het artistieke visitekaartje. De coöperatie bemoeit zich niet met de financiële exploitatie. Als een of meerdere van de kunstenaars er exposeren, maken ze als ZZP-er afspraken met de horeca-exploitant. Dat geldt ook voor externe exposanten.

De beheerstichting verhuurt de gymzaal voor een laag bedrag aan de CV. In het huurcontract staan allerlei voorwaarden, waarop zowel de woonvereniging als de coöperatie via hun afvaardiging in het stichtingsbestuur invloed hebben gehad. Voor zover de exploitatie door de lage huur eerder winst oplevert, profiteert ook de coöperatie van de kunstenaars daarvan door haar aandeel in de CV.

Overzicht rechtsvormen

De volgende vier rechtsvormen zijn van toepassing op ondernemingen. Ze vormen geen zelfstandig rechtspersoon. Daardoor zijn de leden ook privé/zelfstandig aansprakelijk:

- eenmanszaak
- vennootschap onder firma (VOF)
- maatschap
- commanditaire vennootschap (CV)

Met name de beide vennootschappen kunnen van betekenis zijn voor een wijkonderneming als het gaat om samenwerking met (een) andere organisatie(s). Kenmerk van een VOF is dat een gezamenlijke onderneming wordt gedreven. Als de VOF schulden heeft, kunnen de deelnemende rechtspersonen daarop individueel worden aangesproken. Andersom, schulden van de deelnemende rechtspersoon zelf kunnen niet worden verhaald op de VOF. Bij een CV wordt onderscheid gemaakt tussen 'beherende vennoot' en 'stille vennoot'. Deze laatste heeft formeel geen zeggenschap over de bedrijfsvoering, brengt alleen risicodragend kapitaal in, maar deelt wel in de winst. (Zie kader met voorbeeld). In een verplicht vennootschapscontract wordt de onderlinge verhouding geregeld, waaronder de vertegenwoordigingsbevoegdheid naar buiten. Een maatschap is vergelijkbaar met een VOF, maar met doorgaans zelfstandiger opererende partners (en zonder verplicht contract). Bewoners met een eenmanszaak kunnen als zelfstandige deelnemen aan een coöperatieve wijkonderneming (zie hierna).

Besloten Vennootschap BV

Een onderneming waarvan het kapitaal in aandelen is verdeeld. De aandeelhouders zijn bekend. Er is een algemene aandeelhoudersvergadering die het bestuur (directie) benoemt, statuten kan wijzigen en beslist over het uitgeven van aandelen. Aandelen zonder stemrecht of winstaandeel zijn ook mogelijk. Er kan een raad van commissarissen worden ingesteld, die toeziet op het bestuur. Oprichting gaat via een notaris, de statuten worden gedeponereerd bij de KvK en de jaarrekeningen ook. Per oktober 2012 zijn de regels versoepeld. De belangrijkste is, dat er geen startkapitaal meer nodig is. Ook is de aansprakelijkheid van bestuurders beter omschreven. En er is een uitkeringstoets geïntroduceerd, die moet voorkomen dat er te veel geld uit de BV wordt gehaald. Een BV betaalt Vpb: 20% over de eerste €200.000 winst en 25% over het meerdere. De Naamloze Vennootschap NV onderscheidt zich met name door vrij verhandelbare aandelen en een nog steeds verplicht startkapitaal van €45.000,-. Dat laatste maakt de NV minder aantrekkelijk voor beginnende wijkondernemingen. De BV kan juist heel goed voldoen als rechtsvorm voor een wijkonderneming.

Coöperatie

De coöperatie is in de wet globaal omschreven. Er is veel ruimte om een coöperatie naar eigen inzicht vorm te geven. De belangrijkste varianten zijn:

- onsumentencoöperatie, de leden zijn afnemer van producten/diensten die door de gezamenlijke inkoop/organisatie voordeliger zijn
- productie- of dienstencoöperatie, werknemers zijn in dienst van de coöperatie en hebben zelf de volledige zeggenschap over hun productie
- bedrijfscoöperatie, de leden zijn ondernemer die een onderdeel van hun productie gezamenlijk door de coöperatie laten uitvoeren. Voor oprichting en het deponeren van jaarstukken geldt hetzelfde als voor een BV. In de naam moet 'coöperatief' zijn opgenomen en de aansprakelijkheid van de leden zijn vermeld. De coöperatie is Vpb-plichtig. Winst die wordt uitgekeerd aan leden-ondernemers is vrijgesteld van Vpb, omdat die bij de ondernemer al onder de inkomstenbelasting valt. Wat betreft organisatie en besluitvorming lijkt de coöperatie op een vereniging. De coöperatieve vorm is goed bruikbaar voor een wijkonderneming. Vanwege de ruimte voor eigen invulling is deze rechtsvorm flexibel en kan meegroeien met de ontwikkeling van de onderneming.

Stichting

Ook de stichting wordt opgericht bij notariële akte (of testament) en ingeschreven bij de KvK. De statuten moeten minimaal enkele zaken regelen, zoals naam en doel van de stichting en benoeming en ontslag van bestuurders. Een stichting mag geen leden hebben (i.t.t. een vereniging). Maar donateurs zijn wel toegestaan. Het doel van de stichting mag niet inhouden het doen van uitkeringen aan haar oprichters of aan bestuursleden (i.t.t. coöperaties). Dit staat overigens het betalen van door hen gemaakte onkosten of ter beschikking gestelde tijd niet in de weg! De wet kent slechts één orgaan, namelijk het bestuur. Maar statutair kan worden geregeld dat er meerdere organen zijn, ook een Raad van Toezicht of een adviesraad van donateurs. De mogelijkheid van statutenwijziging moet expliciet in de statuten staan, zo ook het eventuele bezit van onroerend goed. Het bestuur heeft een collectieve verantwoordelijkheid voor het besturen van de stichting. Een stichting kan ook een onderneming drijven.

Vereniging

De vereniging is een rechtspersoon met leden, die niet tot doel mag hebben om winst te maken die verdeeld wordt onder de leden (i.t.t. coöperatie). Winst maken mag wel, maar

die moet net als bij een stichting ten goede komen aan het eigen doel. Dat doel mag niet strijdig zijn met de wet, de goede zeden, of gericht op verstoring van de openbare orde. Een eenvoudig op te richten vereniging is die met beperkte rechtsbevoegdheid. Een vereniging met volledige rechtsbevoegdheid wordt opgericht bij notariële akte en ingeschreven bij de KvK. In de statuten staan het doel van de vereniging, de verplichtingen van de leden of de wijze waarop deze worden vastgesteld, de wijze van benoeming en ontslag van bestuursleden en het bijeenroepen van de algemene vergadering. Vaak worden aanvullende zaken geregeld in een huishoudelijk reglement (aanvragen lidmaatschap, vaststellen contributie). In de statuten is dan geregeld hoe het huishoudelijk reglement wordt vastgesteld en gewijzigd. De algemene vergadering is het hoogste orgaan binnen de vereniging, dit in tegenstelling tot een stichting waar het bestuur het hoogste orgaan is. Wettelijk zijn een groot aantal zaken geregeld omtrent de zeggenschap binnen een vereniging. Voor een belangrijk deel kan daarvan worden afgeweken, mits dat in de statuten staat. Het wijzigen van statuten is altijd voorbehouden aan de algemene vergadering. In het bestuur mogen ook niet-leden zitten. En een raad van commissarissen is ook mogelijk. Ook een vereniging kan een onderneming drijven.

ANBI

Sinds enkele jaren kan een stichting of vereniging bij het belastingkantoor Den Bosch de status aanvragen van "Algemeen Nut Beogende Instelling". Daarvoor gelden bepaalde (strenge) voorwaarden, w.o. geen winstoogmerk, niet onnodig veel vermogen en beperkte vergoeding van bestuurders. Wel mogen er ondernemingsactiviteiten zijn,

mits 90% ervan naar een goed doel gaat. ANBI-instellingen staan geregistreerd in een apart register. Giften aan een ANBI-stichting zijn belastingvrij.

SBBI

Een Sociaal Belang Behartigende Instelling richt zich op een mix van sociaal of maatschappelijk en particulier belang. Een afgezwakte ANBI, die (op moment van schrijven) o.m. geldt voor amateursport en dorpshuizen. Ze kunnen aanspraak maken op vrijstelling van erf- en schenkbelasting, maar niet op giftenaftrek voor de Vpb. Het gaat hier niet om een aan te vragen status, maar een claim bij de fiscale afhandeling per geval.

Bestuursaansprakelijkheid

NV, BV, coöperatie, stichting en vereniging met volledige rechtsbevoegdheid zijn zelfstandige rechtspersonen en bieden bestuursleden bescherming tegen aansprakelijkheid. Maar die bescherming is beperkt. Als er sprake is van 'onbehoorlijk bestuur' dan kan een bestuurder privé aansprakelijk gesteld worden. Dat kan ook op grond van 'onrechtmatige daad'. We volstaan hier met te melden dat bestuursleden zich tegen zo'n aansprakelijkstelling kunnen verzekeren. Kosten die door de rechtspersoon zelf worden betaald.

Dit is een beknopte weergave. Er kunnen geen rechten worden ontleend aan deze brochure. Daarvoor wordt verwezen naar advies van een notaris, die in alle gevallen (m.u.v. vereniging met beperkte rechtsbevoegdheid) ingeschakeld moet worden bij het oprichten van een rechtsvorm met rechtspersoonlijkheid. De notaris ondersteunt bij het opstellen van statuten en adviseert over een eventuele combinatie van rechtspersonen en rechtsvormen.

Voorbeelden

Hoonhorst (dorskern 626 inwoners, gemeente Dalfsen, Overijssel)

De adviseur, recreatieondernemer en voorzitter van de vereniging Plaatselijk Belang begonnen zich zorgen te maken over de staat van onderhoud van enkele gebouwen. De leefbaarheid stond onder druk vanwege de krimp op het platteland. Ze formuleerden allerlei eisen aan de gemeente, maar dat schoot niet erg op. Dan maar zelf de handen uit de mouwen gestoken. Het toeval wilde dat de gemeente interesse begon te tonen voor duurzaamheid. Los daarvan ook de provincie, die een prijsvraag uitschreef voor 'meest duurzaam dorp' met een hoofdprijs van 1,5 mln. in het verschiet. Het drietal kwam op het lumineuze idee om een bidbook op te stellen met plannen voor een duurzaam Hoonhorst 2050 (200 jarig bestaan van het dorp). Ze waren erachter gekomen dat als je ideeën voorstelt, mensen al gauw in mitsen en maren vervallen. Maar als je het als toekomstmuziek brengt, wordt er gelijk meegezongen. Onder de slogan 'Groen, Gezond en Gemeenschappelijk' presenteerde de initiatiefgroep 13 plannen. Waaronder dorpszorg, materieel-o-theek, dorpsverwarming, reductie en hergebruik van afval, thuiswerkkantoor en opwekken elektriciteit. Toen ze de hoofdprijs ontvingen, hebben ze een stichting opgericht om de uitvoering ter hand te nemen. Slagvaardigheid stond voorop omdat besteding binnen 3 jaar plaats moest vinden. De voorzitter van vereniging Plaatselijk Belang zit als mede-initiatiefnemer ook in het bestuur, dat verder is uitgebreid met een viertal leden uit het dorp. Het aanbrengen van zonnepanelen heeft men zelf georganiseerd. De aanleg van breedbandinternet, voorheen niet beschikbaar in het dorp, was te complex om zelf te regelen. Daarvoor is KPN in de arm genomen. Wel heeft een aannemer uit het dorp de sleuven gegraven en daarmee aardig wat kosten bespaard. De oprichting van een zorgcoöperatie en een coöperatie voor materiaal-o-theek en aanverwante zaken staat nog op stapel. Zie www.duurzaamhoonhorst.nl/

De Meevaart, Amsterdam Oost

In een bovenstaand kader is de oneigenlijke start van het buurthuis al geschetst. Een leerzame publicatie over de opstartfase is "Meevaart of Tegenstroom". Inmiddels is het buurthuis al overvol. Men beraadt zich op de mogelijkheid om meerdere leegstaande gebouwen in de buurt te gaan beheren. Tegelijk is men beducht voor het formaliseren daarvan, omdat dit taken van bewoners gaat overnemen. "Voordat je het weet, gaan ze zich als klant gedragen. En het kenmerk van een klant is dat hij vraagt om meer voor minder geld." En ook: "Je kan zaken veranderen of vastleggen middels 'structuur', 'contract' of 'gesprek'. We kiezen bewust zo veel mogelijk voor het laatste." Aan de activiteiten zijn ook leerwerkplekken verbonden (catering, theatertechniek). Of mensen krijgen een kleine vergoeding. Een vraag is ook of dat geformaliseerd moet worden, of juist ieders eigen verantwoordelijkheid te laten en aan te geven wat wel en niet kan. Het ziet ernaar uit dat het bestuur nog een jaartje langer aanblijft om de ontwikkelingen te begeleiden. Bewust stelt men een verdere formalisering via omvattende rechtsvormen zo lang mogelijk uit. De community vaart er wel bij.... Zie <http://meevaart.nl/>

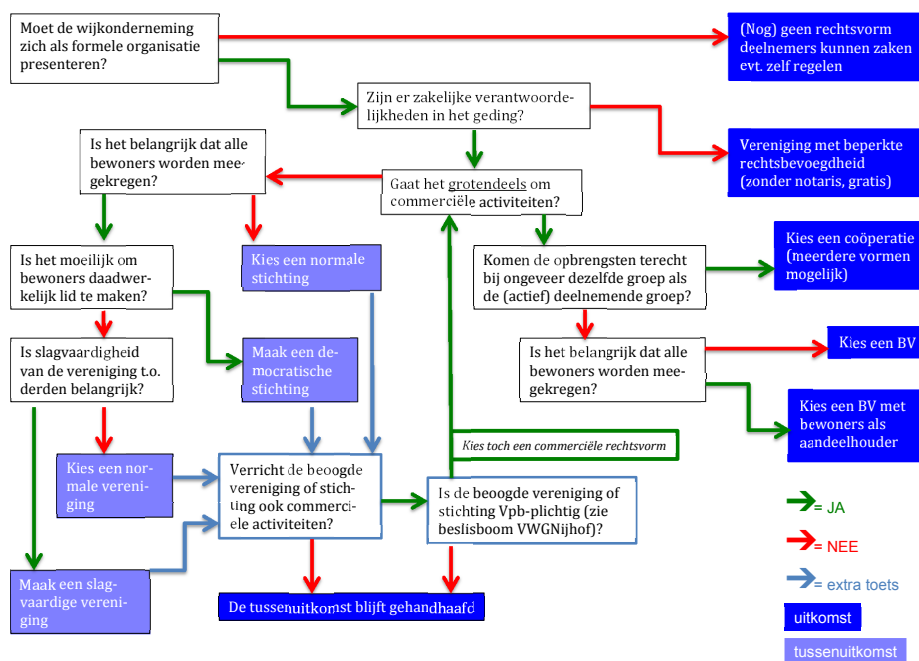
"Gaveborg", Multifunctioneel Centrum Oostwold (dorp 667 inwoners, gemeente Leek, Groningen)

Niet het eerste plattelandsdorp waar de christelijke en openbare school moeten samenhokken. Maar in dit geval dreigden de nieuwbouwplannen van de gemeente wel ten koste te gaan van het dorps huis. Dat ooit zelfgebouwd was en waar 26 verenigingen gebruik van maakten: "Dat nooit". Het bestuur begreep dat je beter met eigen plannen kunt komen, dan alleen je hakken in het zand te zetten. Waarom geen multifunctioneel centrum gebaseerd op 'dagarrangementen' met scholen, peuterspeelzaal, dorps huis, sportkantine en kleedruimten bij elkaar? Om het idee te toetsen werd een enquête uitgezet. Bewoners hadden een belangrijke aanvulling: "Graag de dorpswinkel terug die 10 jaar geleden was verdwenen". De gemeente was verbaasd van zoveel initiatief. En die dorpswinkel was sowieso niet haalbaar. De voorzitter van Stichting Dorpsbelang is er echter eentje van: "benoem het probleem, bedenk drie oplossingen en kies gezamenlijk de beste". In dit geval werden er zelfs vier mogelijk gegadigde partijen aan tafel uitgenodigd, waarvan uiteindelijk één overbleef. Via een betrokken accountant was men aan een voormalige winkelexploitant gekomen, die het opzetten van de winkel trok. Hij had een gouden tip: "Maak er geen kampeerwinkel van, maar een volwaardige supermarkt." Achteraf precies de reden waarom het nu ook goed loopt. St. Dorps huis en de gemeente hebben samen – met vallen en opstaan weliswaar – de plannen ontwikkeld. Het oude dorps huis werd aan de gemeente verkocht. Bewoners kochten certificaten en de stichting had ook nog wel wat in kas. Een goede start om de eigen ruimten en winkel te financieren, de gemeente deed de scholen en gymzaal. Samen met een Europese subsidie kwam de financiering rond. De gemeente werd opdrachtgever, de stichting zat wel in het bouwteam. Dat bleek cruciaal. Gaandeweg de bouw komen vragen, waar bewoners die het dagelijks moeten gebruiken een uitgesproken antwoord op hebben. Zie verder www.gaveborg.nl/

Stappenplan realiseren rechtsvorm

1. Stel een werkgroep in die een voorstel maakt over organisatie en rechtsvorm van de wijkonderneming, als duidelijk is dat een zelfstandig rechtspersoon nodig is met volledige rechtsbevoegdheid.
2. De werkgroep buigt zich over de volgende vragen:
 - wat is het doel van de organisatie
 - welke (soorten) activiteiten ontwikkelen we, nu en in nabije toekomst
 - bepaal per activiteitensoort wie profijt heeft van die activiteiten, onderscheid het in 'algemeen nuttig' (bijv. reductie CO₂ uitstoot), 'een sociale groep' (bijv. buurtbewoners) of 'een beperkt aantal belanghebbenden' (bijv. woongroep) – het onderscheid is vaag, oriënteer je op vergelijkbare zaken elders (internet)
 - stel de geschatte begroting van inkomsten en uitgaven op per soort activiteit, is het eenmalig, per maand of per jaar?
 - inkomsten kunnen zijn:
 - lidmaatschapsgeld, donaties, giften, legaten
 - subsidies (overheden)
 - bijdragen fondsen
 - sponsoring (in beginsel BTW plichtig)
 - betalingen o.b.v. facturen voor verleende diensten/geleverde producten (kijk of de soort activiteiten BTW plichtig is)
 - markeer die (soorten) activiteiten als commercieel, waarvoor BTW-plicht geldt en winst wordt nagestreefd
 - zijn er meerdere min of meer zelfstandige groepen die ieder hun eigen activiteitensoort hebben, waarvan sommige commercieel en andere niet overweeg een overkoepelende stichting, met per activiteitensoort een zelfstandig rechtspersoon; beantwoord de volgende vragen per beoogd rechtspersoon
 - welke van de volgende kenmerken zijn op de organisatie van toepassing:
 - bewoners allemaal meekrijgen is belangrijk
 - bewoners daadwerkelijk lid laten worden, is erg moeilijk
 - slagvaardigheid in besluitvorming is cruciaal
 - de inkomsten bestaan voor ruim 50% uit commerciële soorten activiteiten
 - doorloop het afwegingskader voor de meest aangewezen rechtsvorm(en)
 - doorloop daarna voor eventuele vereniging of stichting met commerciële activiteiten de beslisboom van VWGNijhof om na te gaan of deze rechtspersoon Vpb-plichtig is. Zo ja, overweeg dan alsnog een coöperatie of BV.
3. De werkgroep stelt een overzicht op van de uitkomsten en haar voorlopige conclusies omtrent een of meerdere te kiezen rechtsvormen. Dit wordt besproken in de groep van actief betrokken bewoners.
4. De werkgroep gaat de keus uitwerken in een organisatie-model (welke geledingen, wie moeten er deel van uitmaken, wie heeft zeggenschap waarover). Zijn er bijzondere aandachtspunten? Raadpleeg (bevriende/bekende) deskundigen, soortgelijke wijkondernemingen elders, vraag voorbeeld statuten op (zoek op internet), maak keuzes daaruit. Schets deze opzet en ga ermee naar een (bevriende/bekende) notaris om de statuten te laten samenstellen. Deze toetst gelijk of de voorgestelde opzet past bij de rechtsvorm. Vraag vooraf wat het gaat kosten (prijzen variëren per notaris).
5. Leg de conceptstatuten en de organisatieopzet voor aan betrokken bewoners. Geef breed inzage en mogelijkheid van reactie. In de vergadering over de statuten bespreek je tevens wie de beoogde leden van het bestuur zijn. Als daarover gestemd moet worden, gaat dat schriftelijk. Als onduidelijk is of er voldoende kandidaten en/of draagvlak is, kan je eerst tijdelijk bestuurders aanwijzen en afspreken wanneer definitieve bestuurders worden gekozen. In overleg met de notaris kom je tot afronding en ondertekening. Doorgaans regelt de notaris de inschrijving bij de KvK en verzorgt afschriften van de statuten. De KvK stuurt een bewijs van registratie (m.i.v. 2013 gratis)

Afwegingskader rechtsvormen

Uiteraard kunnen er bijkomende redenen zijn om af te wijken van dit schema

Contactpersonen

Bianca Lubbers
 postbus.wijkondernemingen@minbzk.nl

Auteur:

Peter W. Voogt

Dit is een uitgave van:
 Agentschap NL

Postbus 93144 | 2509 AC Den Haag
 www.agentschapnl.nl

© Agentschap NL | september 2012

Deze publicatie is tot stand gekomen in opdracht van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, directie Woon- en leefomgeving. Wij nemen geen verantwoordelijkheid voor het gebruik van de informatie in deze publicatie noch voor schade die voortvloeit uit of verband houdt met het gebruik van deze publicatie.

Meer Informatie

Informatie over rechtsvormen

- www.kvk.nl/ondernemen/rechtsvormen/
- www.notaris.nl/bedrijven-en-organisaties

VWGNijhof Accountant en Belastingadviseurs:
 “Belastingheffing van Stichting en Vereniging” (2012).
 Zie www.vwgnijhof.nl

Informatie over bewonersinitiatieven en wijkondernemingen

- www.wijkonderneming.nl
- www.rijksoverheid.nl

Peter W. Voogt / Harry Broekman: “De Grote Kleine-kansen Atlas” (2003) Zie voor PDF-versie en overige informatie <http://kansenaslas.igg.nu>

Het Landelijk Samenwerkingsverband Aandachtswijken (LSA):
www.bewonersbedrijven.nl/